

Alban diplomatın Qərbi Azərbaycan həqiqəti axtarışı

Gənci Muçay: “Azərbaycanın Ermənistandakı tarixi və mədəni irsi: Ermənistanın onu qorumaq və bərpa etmək öhdəliyi”

(əvvəli ötən sayımızda)

Ermənistanda Azərbaycan mədəni irsinin dağıdılması

Ermənistandakı bir çox Azərbaycan mədəni irsini təmsil edən abidələr illər ərzində ya qəsdən məhv edilmiş, ya da laqeyd münasibət nəticəsində dağılmışdır. Bu hadisələr mədəni irsin qorunması və bərpası üçün təcili tədbirlərin görülməsinin vacibliyini xatırladan güclü nümunələrdir.

Qəbirlər və məscidlər

Ermənistandakı bəzi məscidlərin və qəbiristanlıqların dağıdılması bu abidələrin mədəni və dini əhəmiyyətini azaltmağa yönəlmiş siyasəti nümayiş etdirir. Bölgədəki bəzi tarixi məkanlar, o cümlədən orta əsrlərə aid olan memarlıq nümunələri, həm Azərbaycan, həm də bölgənin mədəni müxtəlifliyi üçün vacib idi, lakin onların qorunmaması, ciddi tarixi və mədəni itkilərə səbəb olmuşdur.

“Göy məscid”

“Göy məscid” 1760-1770-ci illər arasında İrəvan xanlığının hakimi Hüseynli xanın göstərişi ilə inşa edilmiş və Azərbaycanın İrəvanda qalan azsaylı məscidlərindən biri olmuşdur. Bu məscid İrəvanın azərbaycanlı icması üçün xüsusi əhəmiyyətə malik idi və dini-mədəni birgəyaşayışın tarixi dövrünü təmsil edirdi. Məscid bərpa olunsa da, hazırda Azərbaycan irsi kimi deyil, fars irsinin abidəsi kimi təqdim edilir.

Bu "yenidən markalaşdırma" mübahisəlidir, çünki məscidin Azərbaycanla bağlılığını azaldır və abidələrin etiketlenməsi və təfsir edildiyi ilə bağlı suallar doğurur. Azərbaycanın tarixi və mədəni irsi ilə sıx bağlı olan belə məkanların başqa mədəniyyətlərə aid göstərilməsi, Azərbaycan icmasının regiondakı tarixi varlığını və irsinin əhəmiyyətini gözəndirir. Bu məsələ mədəni irsin obyektiv və ədalətli tanınması ilə bağlı daha geniş müzakirələrə səbəb olur.



Ağkilsə məscidi

XIX əsrin sonlarında inşa edilmiş və tarixi cəhətdən Ermənistandakı azərbaycanlılar üçün böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Vayots Dzor (əvvəlki adı Göyçə) bölgəsində olan ərazidə yerləşən bu məscid, dini və mədəni irsin vacib hissəsi olmuşdur. İllər ərzində məscid baxımsız vəziyyətdə qalmış, onun strukturunda zədələr və dağılma halları müşahidə olunmuşdur. Bərpa və saxlanma işləri olmadan məscid tamamilə çökmə riski ilə üz-üzədir.

Laqeyd münasibətin davam etməsi, azərbaycanlılar arasında onların Ermənistandakı tarixi mövcudluğunun simvolik şəkildə silinməsi ilə bağlı ciddi narahatlıqlara səbəb olur. Bu vəziyyət mədəni irsin qorunmasının vacibliyini bir daha gündəmə gətirir və hər iki tərəf arasında qarşılıqlı hörmətin təmin olunması üçün zərurəti vurğulayır.

Abbas Mirzə məscidi

İrəvan qalasındakı Sərdar sarayının yaxınlığında yerləşən Abbas Mirzə məscidi, fərqli dövrlərdə səyyahların və tədqiqatçıların əsərlərində qeyd olunmuşdur. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, müxtəlif adlarla təqdim edilməsinə baxmayaraq, əslində bu məscid eyni tikilidir. Son

tədqiqatlar və rəsmi sənədlərdə məscid Sərdar Məscidi kimi qeyd olunur və o dövrün unikal memarlıq abidəsi hesab edilir. Bu, məscidin müxtəlif dövrlərdə müxtəlif adlarla adlandırıldığını göstərir.

İrəvan qalasının Çar Rusiyası tərəfindən işğalı dövrünə aid bəzi sənədlərdə məscid Abbas Mirzə məscidi kimi xatırlanır. Görünür, bu ad məscidin XIX əsrin əvvəllərində taxtın varisi Abbas Mirzənin şərəfinə yenidən qurulması ilə əlaqədardır. Lakin İrəvandakı digər Azərbaycan mədəni abidələri kimi, Abbas Mirzə məscidi də tədricən ermənilər tərəfindən məhv edilmişdir.

1864-cü ildə İrəvan qalasının Rusiya qoşunları tərəfindən hərbi istehkam kimi istifadəsinə son qoyulduqdan sonra, qalada yerləşən tarixi və memarlıq abidələri, o cümlədən Sərdar və ya Abbas Mirzə məscidi ciddi dağıntılara məruz qaldı. XX əsrin əvvəllərində Türkiyədən gələn erməni qaçqınları Sərdar məscidinə yerləşdirildi. Sovet Ermənistanı dövründə Sərdar məscidi tədricən söküldü və yaxın dövrlərə qədər məsciddən yalnız 2-3 metr hündürlüyündə bir divar qalırdı.

2007-ci ildə Ermənistan hökuməti məscidin qalan görünən hissəsini Avropa Şurasına “qorunan tarixi abidələr” siyahısında təqdim etdi. Bununla belə, 2014-cü il noyabr ayının ortalarında erməni vandal-ları Sərdar məscidinin “qorunan” divarını tamamilə məhv etdilər.

Tarixi abidə və yazı vandalizmi

Ermənistanda Azərbaycan mədəni irsinə aid abidələr və qədim yazılar da vandalizmə məruz qalmışdır. Məscidlərdə və abidələrdə Azərbaycan irsinə istinad edən yazılar, çox vaxt məhv edilmiş və ya dəyişdirilmişdir. Bu, Azərbaycan tarixi bağlantisının zəiflədilməsinə xidmət edir. Bu cür hərəkətlər mədəni irsin silinməsi hissini gücləndirir və barışıq prosesini daha da çətinləşdirir, çünki onlar Azərbaycan kimliyi üçün vacib olan mədəni simvollara hörmətsizliyi ifadə edir.

Yuxarıda qeyd olunanlara əlavə olaraq, millətin ruhunun vacib bir elementi olan çoxsaylı tarixi yerlərin vəziyyəti ciddi şəkildə nəzərə alınmalıdır.

Qarabağda mədəni və tarixi irsin məhşəri



Ermənistan Qərbi Azərbaycanın mədəni irsinin məhv edilməsinin davamı olaraq eyni cinayətləri Qarabağın 30 illik işğalı dövründə bu bölgədə də amansızlıqla gerçəkləşdirib. Alban diplomat məqaləsinin davamında bu vandalizmin də mənzərəsini yaradıb.

Azərbaycanın mədəni və tarixi irsinin məhv edilməsinin apokaliptik miqyası haqqında məlumat verərkən, oxucuların diqqətinə əvvəlki hissələrdə təqdim edilən inventar siyahısından yalnız bir neçəsini qeyd etmək kifayətdir. Bunların arasında ən diqqətəlayiq nümunələrdən biri daş qəbirlərin məhv edilməsidir. Bu, yalnız canlılara deyil, hətta ölümlərə belə dinclik verilmədiyini göstərən ciddi təcavüz aktıdır.

Bu vandalizm aktları, yalnız tarixi abidələrin və yazıların məhvi deyil, həm də bir xalqın tarixi yaddaşının və mədəni irsinin silinməsinə yönəlmiş məqsədlil bir siyasət kimi qəbul edilməlidir. Bunun nəticəsində, bu irsin tanınması və qorunması ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə daha çox

tədbir görülməsi vacibdir.

Ağdam cümə məscidi

XIX əsrdə inşa edilmiş Ağdam cümə məscidi Qarabağ bölgəsində İslam memarlığının və Azərbaycan mədəni irsinin görkəmli nümunəsidir. Bu məscid Ağdamın əsas məscidlərindən biri olmuş, dini

yığıncaqlar və icma həyatı üçün mərkəz kimi xidmət etmişdir.

Ermənistanın Ağdam üzərində nəzarət etdiyi illərdə (1990-cı illərin əvvəllərindən 2020-ci ilə qədər), məscidin baxımsız vəziyyətə düşdüyü bildirilmişdir. Azərbaycan mənbələri iddia edir ki, məscid təhqir edilmiş və heyvanların saxlanması üçün istifadə edilmişdir. Bu, mədəni hörmətsizliyin simvolu kimi qəbul edilir və Azərbaycan xalqı arasında ciddi narazılıqlara səbəb olmuşdur.

İndi məscid gözəl şəkildə bərpa edilmişdir və Azərbaycanın tarixi və dini irsinin yenidən canlanmış bir simvolu kimi xidmət edir. Bu bərpa işi yalnız mədəni abidənin qorunması deyil, həm də Azərbaycan xalqının irsinin tanınması və hörmətinin bərpası baxımından mühüm addımdır.

(ardı var)

*Hazırladı:
T.AYDINOĞLU
XQ*